

Racionalno i iracionalno u odnosima Irana i Izraela

Smetiško, Matej

Master's thesis / Diplomski rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, The Faculty of Political Science / Sveučilište u Zagrebu, Fakultet političkih znanosti**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:114:615315>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-10-13**

Repository / Repozitorij:

[FPSZG repository - master's thesis of students of political science and journalism / postgraduate specialist studies / dissertations](#)

Sveučilište u Zagrebu
Fakultet političkih znanosti
Diplomski studij politologije

Matej Smetiško

**RACIONALNO I IRACIONALNO U ODNOSIMA IRANA
I IZRAELA**

DIPLOMSKI RAD

Zagreb, 2023.

Sveučilište u Zagrebu
Fakultet političkih znanosti
Diplomski studij politologije

**RACIONALNO I IRACIONALNO U ODNOSIMA IRANA
I IZRAELA**

DIPLOMSKI RAD

Mentor: izv. prof. dr. sc. Boris Havel
Student: Matej Smetiško

Zagreb, rujan 2023.

Izjavljujem da sam diplomski rad *Racionalno i iracionalno u odnosima Irana i Izraela*, koji sam predao na ocjenu mentoru izv. prof. dr. sc. Borisu Havelu, napisao samostalno i da je u potpunosti riječ o mojem autorskom radu. Također, izjavljujem da dotični rad nije objavljen ni korišten u svrhe ispunjenja nastavnih obaveza na ovom ili nekom drugom učilištu, te da na temelju njega nisam stekao ECTS bodove.

Nadalje, izjavljujem da sam u radu poštivao etička pravila znanstvenog i akademskog rada, a posebno članke 16-19. Etičkoga kodeksa Sveučilišta u Zagrebu.

Matej Smetiško

Sadržaj

1. Uvod	1
2. Pregled literature.....	4
3. Metodologija.....	6
4. Doba dinastije Pahlavi	7
4.1 Diplomatska suradnja.....	7
4.2 Vojna i ekonomska suradnja	9
4.3 Regionalna politika i zajednički geopolitički interesi	12
5. Razdoblje nakon Islamske revolucije	14
5.1 Pitanje rivalstva i Omerov pakt.....	14
5.2 Ajatolah Homeini i načelo <i>velājat-e fakih</i>	16
5.3 Iračko-iranski rat i izvoz revolucije	21
5.4 Libanon.....	23
5.5 Hamas.....	25
6. Zaključak	27
Literatura.....	31
Sažetak	34
Abstract.....	35

1. Uvod

Kada sam prvi put pristupio svome Iranskom sugovorniku¹ s idejom razgovora o političkoj situaciji u Iranu te o odnosu s Izraelom, njegova vrlo energična reakcija poprilično mi je jasno dala do znanja kako je moj poznanik spreman istoga trenutka započeti žustru raspravu. Trebalo mi je nekoliko minuta da Iranskom sugovorniku objasnim kako nisam odmah spreman za takvu raspravu, s obzirom na to da u tom trenutku još nisam razradio temu i pripremio pitanja. Iako je nakon nekoliko trenutaka prihvatio moju sugestiju da razgovor nastavimo prvom prilikom, ipak moram spomenuti ono što je uslijedilo. Naime, moj Iranski sugovornik izvadio je svoju putovnicu iz torbe i pokazao što se nalazi s unutarne stranice korica. „Prema zakonu o putovnicama Islamske Republike Iran, ova putovnica vrijedi za putovanje u sve zemlje, osim u one koje je zabranila ili ograničila vlada.“² Isprva se čini da u toj poruci nema ništa neobično. I u hrvatskoj putovnici nalaze se određene upute i smjernice međutim, u hrvatskim putovnicama nema sljedeće poruke: „Vlasnik ove putovnice nema pravo putovati u okupiranu Palestinu.“³ Iranski sugovornik tada mi je objasnio: „Poruka je jasna, za Islamsku Republiku Iran, Izrael kao država ne postoji. Postoji samo Palestina koju je okupirao 'neprijatelj'.“⁴

Odnos Izraela i Irana tema je koja izaziva stalne prijepore u znanstvenom promišljanju međunarodnih odnosa i tema pod utjecajem niza povijesnih, geopolitičkih, vjerskih i ideoloških čimbenika. Upravo zato i privlači zanimanje znanstvenika, koji tu temu mogu analizirati iz više kutova i unutar područja raznih struka i teorijskih polazišta. Doduše, u Hrvatskoj tema odnosa Izraela i Irana nije dovoljno obrađena. Tek se nekoliko autora u svojim raspravama i istraživanjima dotaknulo tog odnosa. To su primjerice Dubravko Žirovčić (2009) s člankom *Bliskoistočna nuklearna enigma* i Boris Havel (2013) s knjigom *Arapsko-izraelski sukob: religija, politika i povijest Svete zemlje*. Ti se

¹ Unatoč snažnoj želji i zainteresiranosti za razgovor i raspravu, osoba je izrazila želju da ostane anonimna. Iz tog razloga navodit ću ga jednostavno kao „Iranskog sugovornika“.

² „According to the passport law of the Islamic Republic of Iran, this passport is valid for travelling to all countries, except for those have been banned or restricted by the Government.“

³ „The holder of this passport is not entitled to travel to the occupied Palestine.“

⁴ Iranski sugovornik prstima je pokazao znak navodnika kad je izgovorio riječ „neprijatelja“ te sam ih iz tog razloga dodao u ovaj citat.

autori bave odnosom Izraela i Irana, ali u kontekstu odnosa Izrael – Arapski svijet. Nema studija koje se izravno bave analizom problematike odnosa Izraela i Irana. Slično tome, knjiga Vedrana Obućine (2017), *Politički sustav Islamske Republike Iran*, tek na nekoliko stranica daje kratki uvid u kompleksni odnos dviju zemalja. Znanstvenici izvan Hrvatske češće se bave tim istraživačkim pitanjem u znanstvenim člancima i knjigama. Trita Parsi (2007) u svojem je istraživanju analizirao odnose Irana, Izraela i Sjedinjenih Američkih Država od 1948. godine do 21. stoljeća. Drugi autori najčešće proučavaju određeno razdoblje u odnosima tih dviju zemalja. Primjerice, Ray Takeyh (2009) detaljnije se bavi Iranom (i odnosom s Izraelom) nakon revolucije 1979. godine, a Dalia Dassa Kaye, Alireza Nader i Parisa Roshan (2011) bave se suvremenim relacijama i daju tek kratak povijesni pregled odnosa dviju zemalja.

Izraelsko-iranski odnos prošao je kroz duboke promjene nakon Drugoga svjetskog rata i uspostave samostalne židovske države Izrael, a ključna točka bila je Islamska revolucija u Iranu 1979. godine. Taj je događaj utjecao na odnos tih država kao važnih aktera geopolitičke situacije na Bliskom istoku i preoblikovao dinamiku njihova odnosa. Upravo je dinamika tog odnosa bila poticaj za pisanje ovoga rada. U nastavku uvoda bit će prvo predstavljen kratki povijesni pregled odnosa tih dviju država, a zatim i istraživačko pitanje te radna teza.

Odnos Izraela i Irana prošao je poprilično složen put koji je bio uvjetovan nizom povijesnih događanja, geopolitičkih razmirica i sukoba, kako na regionalnoj tako i na svjetskoj pozornici. Prije prijelomnog događaja, Islamske revolucije 1979. godine, odnos tih dviju država karakterizirala je strateška suradnja na regionalnoj razini, iako je često bila prikrivena. U Iranu je pod vladavinom šaha Mohamada Reze Pahlavija⁵ na djelu bila prozapadnjački orijentirana politika. Iran je tada njegovao i diplomatske veze s Izraelom.

Revolucija 1979. godine, kad je Iran postao Islamska Republika Iran, donijela je duboku ideološku transformaciju, drastično preobličujući iransku vanjsku politiku. Ta je

⁵ S obzirom da ne postoji standard kada su u pitanju prevukovljavanje i preslovljavanje, odnosno prikazivanje znakova arapskoga i hebrejskoga pismovnoga i slovnoga pismovnog sustava znakovima latiničnoga pismovnoga i slovnoga pismovnoga sustava u hrvatskom jeziku (Havel i Kasapović, 2016: xvii), u ovom radu vodili smo se primjerima i načinima koji su Havel i Kasapović (2016) označili kao najprikladnije. To prvenstveno znači da će preslovljavanje biti rađeno izravno s hebrejskog i arapskog, a ne preko engleskog jezika.

promjena umnogome utjecala na prirodu odnosa s Izraelom, ali i dovela do važnih promjena na regionalnoj i svjetskoj sceni. Upravo je razumijevanje tog kritičnog razdoblja prije i poslije Islamske revolucije u Iranu ključno za tumačenje zamršenih slojeva izraelsko-iranskog odnosa te njegova utjecaja na regionalnu stabilnost i globalnu geopolitiku.

Proučavanje izraelsko-iranskih odnosa prije i nakon Islamske revolucije 1979. godine ima iznimno značenje jer nudi uvid u složenost regionalne politike, transformaciju saveza i sukoba zemalja Bliskog istoka te ulogu ideologije i religije u oblikovanju vanjske politike. Prije revolucije, odnos Izraela i Irana bio je obilježen pragmatizmom i geopolitičkim interesima, nadilazeći vjerske i kulturne razlike. Izrael i Iran šaha Pahlavija nalazili su se na istoj strani regionalnih borbi za moć, dijeleći zabrinutost zbog širenja određenih ideologija na Bliskom istoku (Kaye i dr, 2011: 7).

Uspon ajatolaha Ruholaha Musavija Homeinija i uspostava Islamske Republike označili su duboku prekretnicu. Ta je transformacija donijela promjenu u iranskoj vanjskoj politici koja se utemeljenjem na islamu oštro razlikovala od politike šaha Pahlavija. I odnos s Izraelom korjenito je promijenjen. Više nije bio obilježen suradnjom već sukobom. Razumijevanje te promjene i čimbenika koji su je pokretali ključno je za shvaćanje složenosti današnjeg izraelsko-iranskog odnosa, regionalne dinamike i utjecaja na međunarodne odnose.

Središnje istraživačko pitanje ovog rada glasi: „Kako su se odnosi Izraela i Irana razvijali prije i nakon Islamske revolucije u Iranu 1979. godine i koji su čimbenici utjecali na promjene tih odnosa?“ To je pitanje kamen temeljac ove analize i zahtijeva propitivanje povijesnog konteksta, geopolitičkih promjena, ideoloških utjecaja i dalekosežnih posljedica promjena u odnosima Izraela i Irana. Fokusrajući se na čimbenike koji su oblikovali taj odnos prije i poslije revolucije, u radu je predstavljeno sveobuhvatno razumijevanje složenosti, izazova i prilika što ih odnos Irana i Izraela nosi sa sobom. U radu će se predstaviti analiza razdoblja prije 1979. godine, ispitujući elemente suradnje u izraelsko-iranskom odnosu, odnos prema zemljama regije te zajedničke interese koji su karakterizirali to doba. Zatim će se u radu predstaviti analiza postrevolucionarnog razdoblja i promjena u Iranu te utjecaja novih okolnosti na odnos s

Izraelom. Nužno je poduzimati takva dubinska istraživanja koja osim opisivanja složene političke situacije tog vremena nastoje proniknuti u dublje razloge i događanja koji su doveli do promjena u tim društvima i utjecali na odnose drugih država Bliskoga istoka.

Teza na kojoj počiva ovaj rad je sljedeća: odnosi Irana i Izraela prije revolucije temeljili su se na kvantitativnim, a nakon revolucije na kvalitativnim argumentima. Raphael Israeli kvantitativne argumente definira kao mjerljive veličine, podložne pregovaranju, dogovoru i kompromisu, a odricanje od njih načelno dovodi do novčanog ili sličnog materijalnog gubitka. Za razliku od njih, kvalitativni argumenti pozivaju se na vrednote, a mogu biti moralni, kulturni ili religijski. Nepromjenjivi su i načelno nisu podložni kompromisima i dogovorima (Israeli, 2003b; cit. Prema Havel, 2013: 583-584).

S obzirom na navedeno, teza na kojoj počiva ovaj rad je da su se odnosi prije revolucije bazirali i razvijali na načelu zajedničke dobiti (prije svega ekonomske, u vidu stjecanja financijske dobiti, te političke, u vidu utjecaja u regiji) i suradnje dviju zemalja. Nasuprot tomu, odnosi nakon revolucije bili su bazirani na ideološkim i religijskim čimbenicima, što je uzrokovalo sukob između tih dviju zemalja jer u tim društveno-političkim okolnostima nije bilo mjesta kompromisu.

2. Pregled literature

Veliki broj znanstvenih radova i članaka obrađuje temu odnosa Izraela i Irana, što je izravna posljedica golemog zanimanja znanstvenika i istraživača za tu temu. Razlog je izrazito kompleksan odnos koji odstupa od uobičajenih diplomatskih odnosa, čak i onih zemalja koje se nalaze u dugogodišnjim sukobima. Hrvatski autor Vedran Obućina (2017) u svojoj knjizi daje pregled povijesti Irana, s posebnim naglaskom na 20. stoljeću i nastanku Islamske Republike Iran. Važnost njegova rada ogleda se u detaljnoj analizi Islamske revolucije, ideja što su joj prethodile i političkog ustroja te države. Boris Havel (2013) daje povijesni pregled arapsko-izraelskih odnosa, usredotočujući se na religijski aspekt. Objašnjava povijest izraelskog naroda do nastanka države Izrael, posebnu pažnju posvećujući vjerskoj percepciji države Izrael, to jest analizirajući kako Izrael percipiraju Židovi, a kako muslimanski narodi.

Kad je o stranim autorima riječ, nužno je istaknuti Abbasa Amanata (2017) koji se u svojoj knjizi *Iran: A Modern History* bavi iranskom poviješću u posljednjih petsto godina, posebice izuzetno složenim povijesnim okolnostima u doba dinastije Safavida (važne zbog uvođenja šijizma kao službene religije Irana), a onda i dinastija Kadžar i Pahlavi, sve do modernog doba i razdoblja nakon smrti ajatolaha Homeinija (Amanat, 2017). Ta knjiga predstavlja odličan uvid u povijest Irana, a za ovaj rad iznimno je vrijedna jer detaljno objašnjava društveno-politička zbivanja od nastanka države Izrael do danas.

Autore koji se bave temom odnosa Izraela i Irana grubo možemo podijeliti u dvije skupine: one koji se bave pregledom odnosa Izraela i Irana prije revolucije 1979. godine i one koji se bave razdobljem nakon 1979. godine. Yossi Alpher (2015) u svom se radu *Periphery: Israel's Search for Middle East Allies* bavi razdobljem prije Islamske revolucije i analizira diplomatsku politiku Izraela nakon uspostave države 1948. godine. Knjiga sadrži prilično detaljan prikaz izraelske diplomatske strategije u najranijim danima države i opisuje napore okupljanja saveznika koji su mogli pomoći opstanku jedne mlade države.

Najvažniji izvori, ujedno i najopsežniji, ipak su posvećeni razdoblju nakon Iranske islamske revolucije. Jedno od najistaknutijih djela koje obrađuje navedeno razdoblje zasigurno je knjiga autora Raya Takeyha (2009), *Guardians of the Revolution: Iran and the World in the Age of the Ayatollahs*. Taj rad predstavlja važan izvor podataka jer obrađuje nekoliko iznimno bitnih tema. Prije svega, izrazito je detaljno opisan odnos Irana, Izraela i Sjedinjenih Američkih Država nakon revolucije. Veliki je dio posvećen Iračko-iranskom ratu te posljedicama tog sukoba na Iran i cijeli Bliski istok. Takeyh se dotiče i 21. stoljeća, što često nije slučaj kod drugih autora, iako su recentna zbivanja iznimno važna, posebno uzme li se u obzir trenutačna situacija u regiji. Treba napomenuti i rad Kaye i dr. (2011) koji se u svom radu gotovo isključivo bave suvremenim odnosima Izraela i Irana, analizirajući percepcije i politike Irana prema Izraelu i obratno.

Istovremeno s izradom ovoga rada objavljena je knjiga *Reading Revolutionary Iran: The Worldview of the Islamic Republic's Religio-Political Elite* Zeva Maghena koji se u njoj bavi identifikacijom i kritikom predrasuda i predodžbi percepcije islama i Irana.

Osim navedenog, autor se također bavi proučavanjem stavova muslimanskih učenjaka koji se nalaze (ili su se nalazili) na čelnim pozicijama u Iranu po pitanju uloge religije u društvu, odnosa demokracije i teokracije te sunitско-šijitskog raskola. Navedena knjiga nije korištena u ovom radu iz razloga što nismo uspjeli doći do nje, ali smatramo da ju je važno spomenuti.

3. Metodologija

Istraživanje se u ovom radu vodi kvalitativnom metodom, a glavni je fokus na pregledu dosad objavljene literature na hrvatskom i engleskom jeziku. Njime će se pokušati pokazati da se odnosi Izraela i Irana prije revolucije mogu objasniti kvantitativnim argumentima, odnosno da se nakon revolucije mogu objasniti kvalitativnim argumentima. Kvantitativni argumenti su oni koji su mjerljivi i kao što je ranije rečeno, oni od kojih odricanje znači neki oblik materijalnog gubitka. S druge strane, kvalitativni argumenti nisu podložni kompromisu, nisu materijalni te označavaju neke vrednote kao što su moralne, kulturne, ideološke ili vjerske. Iako je Obućina (2017) detaljno pisao o političkom sustavu Irana, nije dublje analizirao odnos Izraela i Irana ni prije ni nakon revolucije. Kroz ovaj rad, detaljnijom analizom odnosa dviju zemalja to se pokušava ispraviti, ali se pritom koristi i njegovom analizom političkog ustroja Irana prije i nakon revolucije, kako bi se prikazao njegov utjecaj na izraelsko-iranske odnose. Havel (2013) se bavi pregledom kvalitativnih argumenata u sukobu Izraela i arapskih zemalja, ali se značajnije ne dotiče sukoba Irana i Izraela i ne uključuje kvantitativne argumente. Kroz ovaj diplomski rad uzima se u obzir njegove kvalitativne argumente i sagledava ih se u kontekstu rasprave o temi koja je u njemu obrađena.

Parsi (2007) i Alpher (2015) u svojim tekstovima prvenstveno izlažu zaključke koji će se u ovom radu koristiti u svrhu potvrde kvantitativnih argumenata u temelju odnosa Izraela i Irana prije revolucije 1979. godine. Najvažniji će dokazi biti pregledi diplomatske, vojne i ekonomske suradnje u razdoblju prije revolucije. Takeyh (2009) se prije svega bavi Iranom nakon revolucije, iznoseći činjenice kojima ćemo se u ovom radu koristiti u svrhu potvrde teze kako se odnosi Izraela i Irana nakon revolucije temelje na kvalitativnim argumentima. Sve navedeno će se učiniti putem analize Iračko-iranskog

rata i analize utjecaja koje je Iran imao na Hezbolah i Hamas te proučavanjem iranske politike prema Izraelu kroz djelovanje navedenih organizacija.

4. Doba dinastije Pahlavi

Jedna od mnogobrojnih razlika između Izraela i Irana je dugotrajnost države. Obućina (2017) navodi da se Iran odlikuje dugim razdobljem kontinuirane državnosti, koje se proteže više od 2500 godina u prošlost. Za razliku od Irana, Izrael je nastao tek 1948. godine, iako ranije kroz povijest pokazuje elemente državnosti. U Iranu je tada, za vrijeme nastanka Države Izrael, na vlasti bila dinastija Pahlavi. Doba dinastije Pahlavi, od 1921. do 1979. godine, transformiralo je politiku, društvo i gospodarstvo Irana. Nakon Prvoga svjetskog rata i previranja u poslijeratnom razdoblju, autoritarna vladavina iranskoga šaha Reze Pahlavija, potaknuta prihodima od nafte i konsolidiranom vojskom, pomogla je centralizirati zemlju, stvoriti moderne administrativne i obrazovne institucije, kooptirati staru elitu, njegovati nacionalističku ideologiju te voditi relativno neovisan smjer vanjske politike. To je postignuto na štetu demokratskih težnji i individualnih i političkih sloboda koje su bile u srži ustavnog iskustva (Amanat, 2017: 480).

Pod čvrstim vodstvom šaha Mohamada Reze Pahlavija koji je na vlast došao 1941. godine, Iran je nastavio putem modernizacije, industrijalizacije i promjene geopolitičkih ciljeva. Sve navedeno bilo je prije svega moguće zbog činjenice da je Iran bio veliki proizvođač i izvoznik nafte. U jednom trenutku vladavine Mohamada Reze Pahlavija Iran je bio četvrti najveći proizvođač i drugi najveći izvoznik u svijetu (Obućina, 2017: 59). Ta transformacija Irana događa se istodobno s uspostavom države Izrael 1948. godine, događajem koji će promijeniti sliku Bliskog istoka. Zato je priroda odnosa Izraela i Irana tijekom ere šaha Mohamada Reze Pahlavija od velike važnosti za temu ovoga rada. U sljedećem poglavlju analiziraju se diplomatska, vojna i ekonomska suradnja te zajednički regionalni interesi.

4.1 Diplomatska suradnja

Diplomatski odnosi Irana i Izraela tijekom vladavine šaha Pahlavija bili su spoj strateškog pragmatizma i potih suradnje. Unatoč vjerskim i kulturnim razlikama, obje su nacije prepoznale strateške prednosti održavanja diskretnih diplomatskih veza. Bez obzira

na činjenicu da je Iran bio većinski muslimanska zemlja, šahova vlada prihvaćala je diplomatske odnose s Izraelom kao višestruko korisne. Diplomatska suradnja bila je sredstvo jačanja iranske geopolitičke pozicije, sredstvo svladavanja regionalnih izazova i sredstvo upozorenja potencijalnim protivnicima. No diplomatski odnosi s Izraelom često su imali i suprotan učinak, izazivajući sukobe s protivnicima Izraela, prvenstveno s arapskim zemljama Bliskog istoka. Jedan od primjera koji potvrđuju tu tvrdnju glasi:

„U srpnju 1960. godine Mohamad Reza Pahlavi javno je potvrdio da je Iran priznao postojanje Izraela, čime je prouzrokovao prekid iransko-arapskih odnosa i potvrdio arapske strahove da je Iran središnja točka zapadne protuarapske kampanje“ (Obućina, 2017: 195).

Kasnije je tu činjenicu iskoristio ajatolah Homeini koji je u svojim nastupima izražavao izrazito antiizraelski stav, opisujući Izrael kao grešnog agenta američkog imperijalizma (Takeyh, 2009: 62-63). Taj narativ grijeha zbog suradnje s Izraelom naknadno je omogućio lažni argument (jedan od mnogih) i legitimitet „revolucionarima“ u ustanku protiv vladavine Pahlavija.

S obzirom na to da je Izrael bio okružen arapskim zemljama s kojima je bio u sukobu, pokušao se osloniti na stvaranje savezništava kojima je mogao umanjiti prijetnju. „Doktrina periferije“, kamen temeljac izraelske vanjske politike u tom razdoblju, naglašavala je stvaranje saveza s nearapskim državama u regiji.

„Doktrina periferije iz ranih desetljeća Izraela bila je sveobuhvatna strategija, što je značilo nastojanje da se regrutiraju i usmjere resursi zemlje prema postizanju glavnog političko-sigurnosnog cilja: u ovom slučaju, suprotstavljanje arapskom neprijateljstvu kroz odnose s alternativnim regionalnim silama i potencijalnim saveznicima kroz određene godine“ (Alpher, 2015: 3).

Izrael je namjeravao uspostaviti odnose koji bi djelovali kao osiguranje protiv pretežno arapskih i često neprijateljskih susjeda. Izraelsko-iranski odnos bio je utjelovljenje te doktrine, pri čemu su obje zemlje suradnju smatrale korisnom, ali su te angažmane uglavnom držale podalje od očiju javnosti (Alpher, 2015). Uz Iran, najvažnija

zemlja u tom „savezu“⁶ bila je Turska. Važnost tog „savezništva“ zapravo je teško opisati. Alpher (2015: 11) navodi kako je to bez sumnje bilo najdalekosežnije i najsveobuhvatnije postignuće doktrine.

No bez obzira na svoju važnost, kao i svako „savezništvo“ koje se dobrim dijelom odvija daleko od očiju javnosti, i ono je imalo velike probleme. Iran, kao i Turska, često su, s obzirom na situaciju u regiji i u svijetu, „iskorištavali“ Izrael. Po potrebi su zapuštali odnose ili ih osnaživali, ovisno o odnosima koje su u tim trenucima imali s arapskim svijetom. Situacija koja to savršeno prikazuje jest činjenica da se Iran tijekom IV. Arapsko-izraelskog rata (Jomkipurskog rata) nije pridružio embargu koji je Izraelu i zemljama što su podržavale Izrael u tom sukobu nametnuo OPEC (Kaye i dr, 2011: 13).

Iran je iskoristio nastalu situaciju te je prodajom nafte i dobrim odnosima sa zemljama u okruženju, kojima je prodavao naftu, nastojao osnažiti svoj utjecaj u regiji. Potvrdu ovome daje i Parsi (2007), koji kaže kako je i Izrael vodio politiku po istom principu.

„Jomkipurski rat predstavljao je i izazove i prilike za Iran. S jedne strane, Iran nije želio vidjeti arapsku pobjedu koja bi tim nacijama omogućila da u potpunosti zanemare Izrael i u potpunosti se usredotoče na Iran. Izrael je bio itekako svjestan ove inherentne slabosti u svojim odnosima s Iranom, kao i s doktrinom periferije u cjelini. Baš kao što je Izrael pokušao potkopati poboljšanja u arapsko-iranskim odnosima, Tel Aviv je prepoznao da Iran ima interes u održavanju određene razine neprijateljstva između Izraela i njegovih arapskih susjeda“ (Parsi, 2007: 44-45).

4.2 Vojna i ekonomska suradnja

Izrael i Iran pod šahom Pahlavijem pronašli su zajednički cilj u području vojne suradnje, vođeni kombinacijom sigurnosne potrebe i nužnosti suprotstavljanja rastućim regionalnim prijetnjama. Obje su se zemlje suočile s neprijateljem u vidu panarapskog nacionalizma, predvođenog karizmatičnim vođama poput egipatskog političara Gamala Abdela Nasera. Ta je ideologija predstavljala potencijalni izazov stabilnosti i interesima Izraela i Irana, koji su nastojali zadržati vlastite sfere utjecaja (ili u slučaju Izraela

⁶ Prigodno nazvanom „Trozubac“ (Alpher, 2015: 11).

jednostavno opstati) u bliskoistočnom krajoliku koji se brzo mijenjao. Zajednička zabrinutost oko širenja radikalnih ideologija i utjecaja vanjskih sila, uključujući Sovjetski Savez (Parsi, 2007: 24), dala je dodatni poticaj njihovoj vojnoj suradnji. Iako su pojedinci njihove vojne suradnje i dalje djelomično obavijene velom tajne, vidljivo je kako je Izrael opskrbljivao Iran vojnom tehnologijom, obavještajnim podacima i strateškim vodstvom. Iran je zauzvrat nastojao modernizirati vlastite vojne sposobnosti, koristeći izraelsku stručnost (Kaye i dr, 2011: 13) kako bi poboljšao svoju regionalnu projekciju moći. Ta suradnja bila je posebno važna za Iran, koji je želio osigurati vlastitu poziciju važnog regionalnog „igrača“. Partnerstvo je Iranu omogućilo jačanje obrambene sposobnosti i suprotstavljanje potencijalnim protivnicima, čime se potvrdio kao važna figura u regionalnoj politici.

Jedan od šest *oil for arms* ugovora Izraela i Irana bio je projekt kodnog naziva „Cvijet“, dogovoren i potpisan 1977. godine. Taj je projekt navodno dogovoren u svrhu poboljšanja dometa izraelske protubrodске rakete „Gabriel“ pomoću zamjene dijelova što su ih isporučile Sjedinjene Države s komponentama proizvedenim u Izraelu. Time se omogućio „ponovni izvoz“⁷ raketa u Iran bez kršenja tadašnjih američkih zakona o kontroli izvoza. Kako bi podržao taj projekt, tim iranskih stručnjaka započeo je izgradnju postrojenja za sklapanje projektila u blizini Sirjana, u južnom središnjem Iranu, i poligona za testiranje projektila u blizini Rafsanjana (Nuclear Threat Initiative, 2017).

Samo taj primjer dovoljan je za objašnjenje vojne suradnje Izraela i Irana. Nije bila riječ o manjim poslovima trgovanja najosnovnijom vojnom opremom i naoružanjem, nego su posrijedi bile strateške operacije od kojih su i jedni i drugi imali velike koristi, prvenstveno u svrhu ostvarenja političkih ciljeva. Za Iran je to značilo povećanje utjecaja i dobivanje statusa ključnog kreatora politika u regiji, dok je za Izrael to označavalo dobivanje snažnijeg saveznika čije će postojanje obeshrabrivati potencijalne protivnike od sukoba, prvenstveno arapske zemlje.

Bialer (2007: 30) navodi da je gotovo ironično to što je Izrael nakon osnutka imao velikih problema s energentima, budući da je bio okružen zemljama bogatim naftom. No

⁷ Ponovni izvoz ovdje je prijevod izraza „*re-export*“. Ovdje se želi naglasiti kako nije došlo do direktne preprodaje oružja, što bi značilo kršenje američkih zakona o kontroli izvoza. Izraelci su doradom navedenih raketa zapravo prodavali „novo“ oružje te time izbjegli kršenje navedenih zakona.

s njima je bio u stalnom sukobu, ili barem u napetim odnosima, pa je bilo potrebno iznaći način osiguranja dovoljne količine energenata, prvenstveno nafte i naftnih derivata. Problemi za Izrael počeli su već tijekom Prvoga arapsko-izraelskog rata 1948. godine, kada je Irak stavio veto na uporabu naftovoda Kirkuk – Haifa, a Egipat zabranio prolaz Sueskim kanalom svim tankerima kojima je odredišna luka bila Haifa (Bialer, 2007: 31). Prilike u kojima se Izrael zbog toga našao bile su vrlo teške ali, u Iranu je pronašao potencijalnog partnera koji bi mogao donijeti olakšanje situacije. Kao zemlja koja je htjela postati ključna figura na Bliskom istoku, Iran je počeo ekonomski surađivati s Izraelom. Ta je suradnja skrivana, među ostalim, osnivanjem zajedničkih kompanija u Lihtenštajnu, Panami i Švicarskoj. Prve kompanije osnovane su već 50-ih godina 20. stoljeća (Kaye i dr, 2011: 12).

Najvažniji izraelski projekt bio je naftovod od Akapskog zaljeva do Sredozemnog mora. Taj projekt značio je zaobilaznje Sueskog kanala i smanjenje ovisnosti Izraela o Egiptu. Iran je u njemu sudjelovao kao strateški partner, ali je razlog podržavanja tog projekta bio isključivo ekonomske prirode. Za Izrael je taj projekt bio od daleko veće važnosti. Gotovo se moglo govoriti o očajničkim pokušajima Izraela u postizanju dogovora o izgradnji (Bialer, 2007: 52).⁸ Nakon godina obilježenih pregovorima koji zbog raznih čimbenika (prvenstveno sukoba Izraela s arapskim zemljama i utjecaja zapadnih zemalja, osobito Sjedinjenih Američkih Država) nisu tekli lagano, došlo je do dogovora. Godine 1968. osnovana je zajednička kompanija u kojoj su obje strane imale polovicu vlasništva te je u razdoblju od samo jedne godine došlo do završetka naftovoda od Eilata na jugu do Aškelona na Sredozemnom moru (Bialer, 2007: 50-51)⁹¹⁰. Ne može se dovoljno naglasiti važnost koju je taj projekt imao za Izrael, ali on oslikava odnose Izraela i Irana koji su se temeljili na pojedinačnim i zajedničkim ciljevima. Iran je težio

⁸ Za obje strane bilo je iznimno bitno da taj projekt ostane tajna. Iz tog razloga su Mosad (izraelska obavještajna služba) i SAVAK (iranska tajna policija) bili snažno uključeni u projekt upravo s ciljem očuvanja tajnosti (Bialer, 2007: 52).

⁹ Važno je naglasiti kako je već nakon Sueske krize 1956. godine Iran pomogao Izraelu u financiranju naftovoda od Eilata na jugu do Sredozemnog mora. No taj naftovod bio je bitno manjeg promjera od onoga iz 1968. godine (Parsi, 2007: 23), što znači da mu je i važnost bila drastično manja.

¹⁰ S obzirom na to da je nakon revolucije u Iranu 1979. godine Izrael proglasio nacionalizaciju naftovoda, Iran je tužio Izrael te zatražio odštetu za nelegalnu nacionalizaciju i izgubljene prihode. Švicarski sud donio je presudu u korist Irana, naloživši Izraelu plaćanje odštete u visini od 1,2 milijarde američkih dolara. Izrael je odbio isplatiti navedeni iznos, kao razlog navodeći izraelski zakon koji brani isplaćivanje sredstava neprijateljskoj zemlji (*The Times of Israel*, 2017).

tome da postane važniji društveno-politički akter na Bliskom istoku, a Izrael je želio osigurati što veću energetska neovisnost i smanjiti utjecaj arapskih zemalja (posebno Egipta koji je nadzirao Sueski kanal). Zajednički ciljevi su im bili ekonomska dobit, strateško pozicioniranje, energetska neovisnost, politički utjecaj te gospodarska suradnja.

4.3 Regionalna politika i zajednički geopolitički interesi

Odnos Izraela i Irana tijekom vladavine šaha Pahlavija u velikoj je mjeri ovisio o regionalnim usklađivanjima i zajedničkim geopolitičkim interesima tog vremena. Iran je pod vodstvom šaha bio snažna regionalna sila, s ambicijama zadržavanja vodeće uloge na Bliskom istoku.

Iran ima golemu prirodna bogatstva, jedinstveni geostrateški položaj, živopisnu kulturu i stanovništvo koje zasjenjuje većinu njegovih susjeda. Dobro svjesni ovih prednosti, Iranci su dosljedno težili ulozi *primus inter pares* u regionalnoj politici. Ova realnost nije promaknula šahu, koji je sanjao o ponovnom uspostavljanju nekadašnje slave Irana i pretvaranju njega u moćnu silu kakva je nekoć bio. Samo pod iranskom nadmoćnošću, smatrao je šah, regija može procvjetati i naći spas od rata i krvoprolića (Parsi, 2007: 39).

Jedinstveni geostrateški položaj i golemi resursi Iran su učinili utjecajnim akterom u regionalnoj politici. Svaka zemlja koja ima značajan utjecaj dobiva status poželjnog saveznika. Izrael je tražio upravo takvog saveznika, partnera koji može obeshrabriti arapske zemlje od direktnog sukoba i njega je pronašao u Iranu.

Jedan od ključnih čimbenika koji je pridonio zbližavanju Irana i Izraela bio je zajednička zabrinutost zbog uspona panarapskog nacionalizma, koji je prijetio potkopati utjecaj nearapskih država u regiji. Gamal Abdel Naser, jedna od ključnih figura tog pokreta, svojim je političkim djelovanjem želio ujediniti sve arapske zemlje u zajedničku uniju (Dawisha, 2016: 2). I Iran i Izrael nastojali su se suprotstaviti utjecaju karizmatičnih vođa poput Nasera, čija je panarapska vizija postajala sve popularnija diljem arapskog svijeta. Taj zajednički strah od širenja panarapskog nacionalizma predstavljao je jedan od zajedničkih temelja njihovih diplomatskih i strateških angažmana. Arapsko-izraelski sukob, posebno Šestodnevni rat 1967. godine, dodatno je učvrstio veze Izraela i Irana.

Iran, tada pod vlašću šaha Pahlavija, nije bio izravno uključen u taj sukob, ali mu je njegov ishod mogao biti koristan. Slabljenje arapskih protivnika nakon rata i pojava snažnijeg Izraela u regiji odgovarali su iranskim strateškim ciljevima. Šestodnevni rat naglasio je strateške proračune koji su utjecali na odnos Irana i Izraela te istaknuo složenost regionalne dinamike. Također, izraelskom pobjedom u Šestodnevnom ratu arapski je nacionalizam došao do kraja svog nevjerojatnog puta (Dawisha, 2016: 251).

Suradnja Izraela i Irana nije bila bez izazova, posebice u njihovim odnosima s ostalim regionalnim akterima. Iran je, osim veza s Izraelom, morao održavati i diplomatske odnose sa Sjedinjenim Američkim Državama, zapadnom Europom i svojim arapskim susjedima (Parsi, 2007)¹¹. Ravnoteža tih različitih interesa zahtijevala je vješt diplomatski pristup, često diskretno vođen, kako bi se ublažio potencijalni otpor na Bliskom istoku, naseljenom pretežito arapskim muslimanima.

Razdoblje izraelsko-iranskih odnosa prije 1979. godine, odnosno „Šahovo doba“, obilježila je pragmatična, proračunata i oprezna suradnja. Diplomatska, ekonomska i vojna suradnja te zajednički regionalni interesi obilježili su to razdoblje. Ti su elementi prkosili političkim, vjerskim i kulturnim razlikama dviju nacija, a naglašavali zajedničke ekonomske i geopolitičke ciljeve. Diskretna priroda njihovih diplomatskih odnosa omogućila je i Iranu i Izraelu da se pozabave zajedničkim problemima, suoče s regionalnim izazovima i osiguraju vlastite interese. Njihova suradnja bila je utemeljena na geopolitičkoj stvarnosti tog vremena, jer su se obje zemlje nastojale suprotstaviti širenju radikalnih i po njih opasnih ideologija, utjecaju vanjskih sila i raznim političkim izazovima, prvenstveno u vidu panarapskog nacionalizma. Šestodnevni rat pokazao se ključnim trenutkom koji je dodatno učvrstio njihove zajedničke regionalne interese koji unatoč tomu nisu počivali na prijateljstvu već na partikularnom interesu. Ta suradnja, iskovana u izazovnom i često neprijateljskom regionalnom okruženju, pruža ključnu pozadinu za razumijevanje dubokih promjena koje su se dogodile nakon uspostave Islamske Republike i transformacije odnosa Izraela i Irana.

¹¹ Ovaj zaključak može se donijeti iščitavajući događaje koje Parsi (2007) analizira kroz rad.

5. Razdoblje nakon Islamske revolucije

Godina 1979. predstavlja prijelomni trenutak u iranskoj povijesti. Islamska revolucija označava završetak vladavine dinastije Pahlavi i stvaranje Islamske Republike Iran. Taj prijelaz predstavlja potpuni obrat u politici Irana, kako unutarnjoj tako i vanjskoj. Ali isto tako predstavlja i obrat u odnosima Irana sa zemljama Bliskog istoka i ostatkom svijeta. Najistaknutiji zaokret dogodio se u odnosima prema Sjedinjenjem Američkim Državama i Izraelu. Od velike je važnosti istražiti i objasniti zašto je Izrael za Iran postao „Mali sotona“ (Takeyh, 2009: 61), prije iznošenja najvažnijih trenutaka i zbivanja koji su obilježili taj odnos. U nastavku rada objasnit će se konkretne politike Irana u navedenom razdoblju, kao što je primjerice potpora militantnim skupinama u sukobu s Izraelom i utjecaj tih politika na izraelsko-iranske odnose. Neće se raspravljati o tome kako je došlo do revolucije već će u fokusu biti isključivo posljedice revolucije u kontekstu odnosa tih dviju zemalja.

5.1 Pitanje rivalstva i Omerov pakt

Izrael i Iran su zemlje koje ne graniče jedna s drugom i nemaju velikih bilateralnih potraživanja jedna prema drugoj. Dok bi se veliki arapski susjedi Irana, poput Iraka ili Saudijske Arabije, mogli smatrati njegovim prirodnim konkurentima, Izrael to ne može biti. Stoga se postavlja pitanje zašto je Iran svojim postupcima ukazivao i ukazuje na to da Izrael smatra rivalom i protivnikom? Izrael je fizički daleko od iranske domovine i samim time nema nikakvih zahtjeva na iranski teritorij. Dvije zemlje nisu rivali u ekonomskom smislu, gospodarstva im počivaju na potpuno različitim osnovama i jednostavno nema gospodarskih točaka u kojima bi se mogle sukobiti (u tom kontekstu osobito dolazi do izražaja činjenica da Izrael, za razliku od Irana, nema naftna bogatstva). Kako navode Kaye i dr. (2011: 55) sve donedavno Izrael i Iran nisu bili izravni vojni suparnici. Izraelska neposredna zona sigurnosnih interesa, Levant, na mnoge je načine marginalna za iransku nacionalnu sigurnost. Umjesto toga, iranski interesi u Perzijskom zaljevu, regiji Kaspijskog mora i susjednim zemljama, poput Iraka, Pakistana i Afganistana, primarni su kreatori njegove vanjske politike i vojne doktrine (Kaye i dr, 2011: 55). Ipak, kreiranje odnosa s Izraelom odstupa od navedenog smjera.

U islamu postoji određeno shvaćanje Židova i kršćana koje se velikim djelom temelji na ranoislamskoj tradiciji. Na Bliskom istoku posebno jak utjecaj na društvo, shvaćanje i percepcije imaju simboli. Iz tog razloga, često se simboli pokušavaju iskoristiti kao opravdanja ili misli vodilje određenih politika.¹²

Značajan primjer simbolike je Omerov pakt. Omerov pakt jedan je od dokumenata koji nam daju uvid u odnos muslimana i nemuslimana. Riječ je o povijesnom dokumentu u kojem se opisuju uvjeti predaje koje je drugi islamski kalif, *Umar ibn al-Khaṭṭāb*¹³, nametnuo kršćanskim i židovskim stanovnicima Jeruzalema u 7. stoljeću (Levy-Rubin, 2018: 80). Pakt je važan jer ilustrira rane odnose muslimana i nemuslimana pod islamskom vlašću. Omerov pakt sastoji se od nekoliko klauzula koje ocrtavaju prava i odgovornosti nemuslimanskih podanika (poznatih kao *dhimmī*; Thomas, 2018: 70) pod islamskom upravom. Te klauzule obuhvaćaju različite aspekte društvenog, gospodarskog i vjerskog života. Nemuslimani su, naprimjer, morali plaćati poseban porez poznat kao *jizya*, koji je služio kao oblik zaštite u zamjenu za oslobođanje od vojne službe (Van der Krogt, 2018: 160). Taj porez, iako se može kritizirati kao diskriminatoran, smatra se oruđem održanja islamske države. Prema odredbama pakta, nemuslimani su dobili zaštitu i dopušteno im je slobodno, u određenim granicama, ispovijedati svoju vjeru. Međutim, dodatno su bili podvrgnuti raznim ograničenjima, poput ograničenja javnog isticanja vjerskih simbola i odijevanja, kao i određenog stupnja društvene i političke podređenosti (Cohen, 2021: 114-115).

Unatoč tim ograničenjima, pakt je osigurao stabilnost i suživot u regijama pod islamskom vlašću, dopuštajući vjerskim manjinama njihove vjerske slobode i tradicije, uz poštivanje autoriteta islamske vlade. Provedba Omerovog pakta varirala je u različitim regijama i razdobljima, te je bez sumnje utjecala na kasnije ugovore i sporazume između

¹² Kir Veliki, prvi vladar dinastije Ahemenida koji je vladao u šestom stoljeću pr. Kr., primjer je simbolike iranske tolerancije prema drugim narodima (Obućina, 2017: 31-32) koji se koristi kako bi se pokazalo kako je današnja politika Irana prema Izraelu pogrešna. Što je Kir napravio da ga se koristi kao simbol? On je u ratovima porazio Medijce, ali ih nije uništio već ih je integirao u svoju državu. Isto tako, nakon što je porazio Babilonce, „... Kir se ponio časno i pozitivno odgovorio na želje i aspiracije babilonske elite. Obnovio je njihove hramove i vratio kipove bogova“ (Obućina, 2017: 31). Kirova je vladavina bila višenarodna, višejezična i viševjerska. On nije uništavao i osvećivao se pokorenim narodima, nego je održavao njihovu samobitnost (Axworthy, 2008; cit. prema Obućina, 2017: 32).

¹³ Na pojedinim mjestima u ovom radu nije se radila transliteracija na hrvatski jezik iz razloga što autor nije pronašao zadovoljavajuću transliteraciju ili sam nije znao kako to učiniti zbog nepoznavanja arapskog i hebrejskog jezika.

islamskih vladara i njihovih nemuslimanskih podanika. Navedenim se razdobljem u svom radu bavi povjesničar Mark Cohen (2021: 111), naglašavajući dogovore i nakon smrti drugog kalifa. Tumačenje i značaj Omerovog pakta ostaju predmeti povijesnih i akademskih rasprava koje rasvjetljavaju složenost međuvjerskih odnosa u ranoj islamskoj povijesti. Danas Omerov pakt služi kao referentna točka u raspravama o vjerskoj toleranciji, pravima manjina i povijesnom tretmanu nemuslimana pod islamskom vlašću. Njegov utjecaj na dinamiku među vjerskim zajednicama nastavlja se istraživati u kontekstu suvremenih međuvjerskih odnosa i vjerskih sloboda. Kao i kod mnogih povijesnih dokumenata, povijesni kontekst i implikacije Omerovog pakta predmet su stalnih istraživanja i rasprava, pružajući uvid u složenost upravljanja i suživota u različitim društvima.

Autor ovog rada smatra da je Omerov pakt simbol tolerancije i mogućeg suživota muslimana i Židova. Bez obzira na rečeno, dolazimo do „problema“ kada govorimo o šijitskom pogledu na njega. Kako navodi Havel (2013: 258): „Šijiti su sljedbenici četvrtog kalifa Alija i njegova potomstva. Oni smatraju da su prva trojica kalifa, Abu Baker, Omer i Osman, nepravedno i protupravno Aliju oduzeli primat koji mu je oduvijek pripadao.“ S obzirom da je Omer bio uzurpator, povijesno se šijiti nisu osjećali obavezanim pridržavati tog pakta, dok ga danas u potpunosti odbacuju kao relevantni dokument i simbol.

5.2 Ajatolah Homeini i načelo *velāyat-e fakih*¹⁴

Ajatolah Ruholah Musavi Homeini, rođen 24. rujna 1902. u Homeinu u Iranu, bio je istaknuti vjerski i politički vođa koji je odigrao ključnu ulogu u oblikovanju moderne povijesti Irana. Najpoznatiji je po vođenju Islamske revolucije 1979. godine, koja je rezultirala rušenjem dinastije Pahlavi i uspostavom Islamske Republike Iran. Homeinijev rani život bio je obilježen intenzivnim vjerskim obrazovanjem i uključenošću u vjerske aktivnosti. Brzo je stekao priznanje kao obrazovani učenjak unutar šijitske muslimanske zajednice. Tijekom života zalagao se (a na kraju ga je i uspostavio) za koncept „*velāyat-e fakih*“, odnosno vladavinu islamskog pravnika (Obućina, 2017: 84). Homeinijevo

¹⁴ Kao što je napomenuto u 13. podretku, za ovaj posebno nam važan pojam nije se radila transliteracija nego se vodilo načinom na koji je Obućina (2017) pisao u svom radu.

protivljenje autoritarnoj vladavini šaha Mohamada Reze Pahlavija, kojeg je smatrao korumpiranim i marionetom Zapada, dovelo je do njegova izgnanstva 1964. godine. Tijekom godina u egzilu, prvo u Iraku, a kasnije i u Francuskoj, Homeinijev utjecaj bio je sve snažniji. Nastavio je komunicirati sa svojim sljedbenicima putem govora i pisanih radova. Njegove ideje o islamskoj vladavini utemeljenoj na islamskom zakonu ili šerijatu stekle su golemu podršku narodnih masa u Iranu. Vrhunac Homeinijeva djelovanja zbilo se 1979. godine, kada su diljem Irana izbili narodni prosvjedi i demonstracije, što je dovelo do odlaska šaha iz Irana i Homeinijeva trijumfalnog povratka. Nakon toga, referendumom je uspostavljena Islamska Republika, a Homeini je preuzeo ulogu vrhovnog vođe, položaj koji je obnašao do smrti 1989. godine (Obućina, 2017: 241). Pod Homeinijevim vodstvom, Iran je prošao goleme društveno-političke transformacije, uključujući provedbu islamskog zakona i odmicanje od zapadnog utjecaja. Osim navedenog, njegovu vladavinu obilježila je i politička represija te zaoštreni odnosi s međunarodnom zajednicom.

Vizija ajatolaha Homeinija za Iran kojim upravljaju vjerska načela umnogome se razlikovala od modernizacijske agende šaha Pahlavija i svrstavanja uza zapadne sile. Ta ideologija počiva na antiimperijalizmu, antizapadnjačkim osjećajima i izvozu Islamske revolucije izvan iranskih granica. Prelazak s prozapadnjačke, sekularne monarhije na islamsku republiku s revolucionarnim programom imao je dalekosežne posljedice. No osim što je donio općenitu političku promjenu, Homeini je svojim djelovanjem doveo i do nevjerojatne promjene šijitske politike kroz teoriju načela *velājat-e fakih*. Prema toj teoriji, „... samo onaj koji je mistično nadahnut pravnik, koji poznaje sveto pravo, može pravilno vladati nacijom“ (Armstrong, 2002; cit. prema Obućina, 2017). Ono što taj koncept određuje zapravo je prenošenje cjelokupne političke i vjerske vlasti na „nadahnutog pravnika“, vrhovnog vođu.

„Tijekom stoljeća šijiti, uključujući imame, nisu izazivali političku svjetovnu moć. *Ulema*¹⁵ je bila spremna prihvatiti vladajuće dinastije, kao što je bila safavidska dinastija u Iranu, ali također i nešijitske vladavine, poput onih u Iraku.

Svoju potporu su temeljili na poimanju pravednog vladara (*al-sultan al-'adil*) kao

¹⁵ Ulema (tur. < arap. „*ulamā*“: učenjaci, množina od *'ālim*), u islamu, viši sloj teologa i pravnika, posebni čuvari islamske predaje i sustava božanskoga prava (Hrvatska enciklopedija, 2021a).

konceptu koji bi označavao imama ili njegovog zamjenika, odnosno pobožnog *fakiha*. Njihova pokornost safavidskim i kadžarskim vladarima očito je bio način pravnog opravdanja prirodnog ishoda potrebe za sigurnošću i fizičkim preživljavanjem političke zajednice, uslijed sunitske prijetnje šijitskoj *ulemi* i njihovim sljedbenicima. U stvari, sâmo je sudsko pitanje izvučeno iz medresa¹⁶, te je tek u razdoblju Kadžara krenulo tražiti prevlast u zemlji. U praksi je to značilo otpor državnom stvaranju središnjih pravosudnih ustanova i kodificiranom pravu i odredbama. Taj otpor je nastao ponajviše i zbog obrazovnih politika, te poimanjem pravednog društva samo kao onog koje se može ostvariti nakon povratka Dvanaestog imama. Stoga je izvorište svake pravedne vlasti u imamu, ali s obzirom na njegovu okultaciju do kraja vremena, učenjaci svetog zakona (*mudžtahidi*) mogu preuzeti političku vlast u njegovo ime. Ta ideja tvori *ulemu* predstavnicima Dvanaestog imama te ima svoje korijene u ustavotvornom pokretu na početku 20. stoljeća. Naime, potpuno povlačenje iz svijeta, kakvo su šijitski učenjaci prakticirali tijekom povijesti, ujedno znači da bi šijitska zajednica odustala od svakidašnjih pravnih, obrazovnih i društvenih pitanja. Uobičajeni razum *uleme* govori upravo suprotno, pa je Homeini proveo godine u objašnjavanju potrebe islamske vladavine“ (Obućina, 2017: 90-91).

Važno je bilo navesti kompletan citat jer se njime naglašava potpuna transformacija šijitske politike koju je pokrenuo Homeini. On je transformirao ideju u kojoj se vjerska zajednica ne miješa u političku svjetovnu moć, uspostavivši sustav u kojem je vjerska zajednica, na čelu s pravednim učenjakom (vrhovnim vođom), jedina legitimna politička vlast. Taj koncept potvrđen je i kroz ustav:

„Tijekom okultacije *Vali al-Asra* (neka Bog ubrza njegov povratak), *vilaja* i vodstvo *umeta* zasniva se na pravednom (*adil*) i pobožnom (*mutaki*) *fakihi* (islamskom pravniku), koji je u potpunosti svjestan okruženja svog doba; koji je hrabar, sposoban i ima upravne mogućnosti; on će preuzeti ovu službu u skladu s člankom 107“ (čl. 5. Ustava Islamske Republike Iran; cit. prema Obućina, 2017: 121).

¹⁶ Medresa (tur. *medrese* < arap. *madrasa*: učilište), islamsko učilište (u nearapskom svijetu vjerska škola) u koje se stupa nakon što je završena muslimanska osnovna vjerska škola (Hrvatska enciklopedija, 2021b).

Osim toga, uzme li se u obzir činjenica da se iranski ustav temelji na vjeri u Boga i njegovoj objavi i pravednosti, te na šerijatskom zakonu, može se ustvrditi da su sve radnje koje su protivne ustavu i zakonu, radnje protiv Boga samoga. To jest, politika Irana jest upravo Božja volja, što i sukob s Izraelom čini također izražavanjem Božje volje. No kakvu to Božju volju Homeini želi provesti?

Nakon 1979. godine, nova vlast na čelu s Homeinijem zauzela je snažan protuizraelski stav, osuđujući židovsku državu kao imperijalističku silu na Bliskom istoku (Sachs, 2019). Homeini je išao toliko daleko da je u svojim nastupima često naglašavao kako je šah dopustio da Židovi zauzmu najvažnije društvene položaje i da zapravo kontroliraju iransku ekonomiju te da je šah samo marioneta koja služi njihovim interesima (Takeyh, 2009: 63). Ideološka razmatranja, ljutnja zbog izraelskih veza sa šahom, simpatije prema Palestincima i generalizirana i temeljna antipatija prema Zapadu bili su važni elementi zaokreta iranske politike nakon Islamske revolucije. Izrael će i nakon Homeinija za iranske političke vođe ostati nelegitimna država čije je postojanje razbilo jedinstvo islamskog carstva i omogućilo američku imperijalnu intervenciju na Bliskom istoku (Takeyh, 2009: 61).

Ajatolah Homeini je imao čvrst i nepokolebljivo neprijateljski stav prema Izraelu, duboko isprepleten s njegovim osobnim uvjerenjima i političkom ideologijom. Tijekom života izražavao je snažno protivljenje prisutnosti i legitimnosti Izraela. Homeinijev pogled na Izrael nije bio samo političko pitanje, već je bio duboko ukorijenjen u njegovim vjerskim uvjerenjima i antiimperijalističkom svjetonazoru. Oblikovan je njegovom percepcijom Izraela kao simbola zapadnjačke dominacije na Bliskom istoku. Izrael je smatrao proizvodom kolonizacije i sile, uspostavljenim na palestinskoj zemlji protiv volje autohtonog stanovništva (Takeyh, 2009: 62-64). Ta perspektiva bila je u skladu s njegovim širim antiimperijalističkim stavom, prema kojem je zapadne sile smatrao agentima koji se miješaju i žele uspostaviti kontrolu nad regijom.

Središnji razlog Homeinijeva protivljenja Izraelu bila je njegova vjera. Izraelsku kontrolu nad Jeruzalemom, važnim simbolom islamske vjere, smatrao je izravnom uvredom za vjerovanja muslimana. Za njega borba protiv Izraela nije bila samo politički pothvat, već i vjerska dužnost. Vjerovao je da je oslobađanje Jeruzalema od izraelske

kontrole ključni cilj za muslimane, s obzirom na sveti status toga grada u islamu (Arjomand, 2009: 134-135).¹⁷ Homeinijeva snažna retorika protiv Izraela često je uključivala reference na „Malog Sotonu“, izraz koji se koristio u vezi s percipiranom povezanošću Izraela sa Sjedinjenim Državama, koje je Homeini nazivao „Velikim Sotonom“. Cilj takvog diskursa bio je naglašavanje izraelske povezanosti sa zapadnjačkim interesima i dominacijom u regiji (Takeyh, 2009: 62-63).

Homeinijevi govori i pozivi na otpor bili su osmišljeni s ciljem poticanja potpore palestinskom problemu među muslimanima i poticanja osjećaja jedinstva protiv onoga što je Homeini smatrao zajedničkim protivnikom. U smislu praktičnog djelovanja, Homeini je podržavao razne palestinske oslobodilačke pokrete i zagovarao diplomatske napore i oružani otpor protiv Izraela o kojima će više riječi biti u nastavku rada. Homeinijevo stajalište o Izraelu nije bilo samo političko stajalište već i manifestacija njegovih vjerskih uvjerenja, antiimperijalističkih stavova i želje okupljanja muslimana protiv onoga što se doživljavalo kao velika prijetnja njihovim vjerskim pravima i islamskoj vjeri. Sve je to dovelo (u kombinaciji s načelom *velājat-e fakih*) do toga da su politika i stav ajatolaha postali politika i stav cijele države, odnosno manifestacija Božje volje.

Osim vjerskih razloga sukoba, postojale su i strukturalne prednosti neprijateljstva. Izrael je koristan neprijatelj za Islamsku Republiku. Nije služio samo kao skretanje pozornosti s domaćih nevolja, kao što je bio slučaj s mnogim bliskoistočnim režimima, već je pomoću tog sukoba Iran pokušavao utjecati na stanje u cijeloj regiji i općenito odvijanje bliskoistočnih poslova. Za veliku, većinski muslimansku, nearapsku državu koja se posvećuje izvozu svoje revolucije u arapske zemlje, bitno je da uzroci neprijateljstva u regionalnim poslovima ne budu nacionalne (arapsko – perzijske) već vjerske naravi (muslimani – nemuslimani). Za glavnu šijitsku silu, manjinski muslimanski dio, nisu toliko važne razlike između nekoliko struja islama, na čemu inzistiraju mnogi suniti, već između muslimana i drugih. U tom smislu, nema boljeg „drugog“ na Bliskom istoku od Izraela (Sachs, 2019). Osim toga, ne smije se ispustiti iz vida činjenica da se odnosi Izraela i Irana temelje na izrabljivanju onog drugog.

¹⁷ Zanimljiva je činjenica kako se elitne jedinice iranske Revolucionarne garde nazivaju „Jeruzalem“ (Arjomand, 2009: 38).

Neprijateljstvo prema tom „drugom“ instrument je regionalne politike. Također, iranski fundamentalistički križarski rat zadovoljava izraelsku sigurnosnu viziju. Sukob unutar i između arapskih država, pokorivši se svojim unutarnjim i međusobnim sukobima, manje pritiska stavlja i na Izrael da prekine svoje „okupacije“ (Farhang, 1989: 93).

Zaključno, odnos Izraela i Irana u 20. stoljeću bitno se promijenio nakon Revolucije u odnosu na onaj koji je postojao u vrijeme vladavine šaha. Prije svega zbog politike ajatolaha Homeinija koja se u potpunosti preslikala na državnu politiku. Izrael je na te politike bio prisiljen odgovoriti. U nastavku rada bit će navedeni konkretni primjeri izraelsko-iranskih odnosa nakon Islamske revolucije u Iranu.

5.3 Iračko-iranski rat i izvoz revolucije

Sadam Husein iskoristio je činjenicu da je nova vlast u Iranu krhka (kao i skoro svaka nova vlast, osobito na Bliskom istoku) i 1980. godine otpočinjje rat protiv Irana. Jedan od navedenih razloga ili opravdanja napada bio je strah od izvoza revolucije u Irak (Picula, 2016: 93). Iranski izvoz revolucije, kamen temeljac vanjske politike Irana od islamske revolucije 1979. godine, predstavlja strateški napor proširivanja utjecaja izvan iranskih granica i promoviranja jedinstvene ideje islamske ideologije. Pod vodstvom ajatolaha Ruholaha Homeinij, ta je politika imala za cilj¹⁸ potaknuti i podržati istomišljeničke revolucionarne pokrete diljem Bliskog istoka i šire. Izvozom revolucionarnih ideala, Iran je nastojao osporiti utjecaj zapadnih sila i postaviti se kao vođa islamskog svijeta (Takeyh, 2009: 20-21).

Jedan od najistaknutijih primjera iranskog izvoza revolucije jest podrška Hezbolahu u Libanonu, o kojem će biti više riječi u nastavku. Iranski izvoz revolucije proširio se i na palestinske teritorije, gdje je podržavao skupine poput Hamasa. Ta pomoć ojačala je poziciju Irana kao pristaše palestinskog otpora izraelskoj okupaciji, produbljujući njegov regionalni utjecaj. O ovome će također biti više riječi u nastavku rada. Strategija izvoza revolucije nije bila ograničena na vojnu potporu, a Iran se za širenje svoje revolucionarne poruke i ideologije koristio medijima i vjerskim mrežama, potičući osjećaj jedinstva među onima koji su dijelili njegove protuzapadnjačke stavove.

¹⁸ Ova je politika još uvijek aktualna i ima iste ciljeve te ju smrt ajatolaha Homeinija nije uzdrmala.

Rat Iraka i Irana, u kojem je smrtno stradalo nekoliko stotina tisuća Iranaca, snažno je oblikovao iranski identitet. Iranska vlast „okupljala“ je naciju oko ovog rata i trudila se projicirati ga na sve sfere društva. Stvarala se slika mučenika i povlačile su se paralele s bitkom na Karbali (Obućina, 2017: 77) koja predstavlja najveću tragediju u šijitskoj islamskoj povijesti. Mučeništvo tijekom osmogodišnjeg rata, od 1980. do 1988. godine, predstavlja jedan od stupova moderne politike Irana. No u tom se razdoblju odvijala tajna „suradnja“, što je posebno zanimljiva istraživačka tema. S obzirom na prijetnju koju je Sovjetski Savez predstavljao Sjedinjenim Državama, Zapad je smatrao kako bi trebalo, bez obzira na politiku nove iranske vlasti, smanjiti utjecaj Sovjetskog Saveza u Iranu (Takeyh, 2009: 101). Očigledno su strah od Sovjetskog Saveza i manja bojazan od nove iranske vlasti učinili da se Sjedinjene Države odluče za ono što su smatrali manjim zlom. No kako navodi Alex Douville (2012: 101), „trgovini“ oružjem koju su započeli Iran i Sjedinjene Države prethodile su otmice američkih državljana u Libanonu. Otmice su se počele događati 1982. godine, a odgovornost za njih preuzela je šijitska teroristička organizacija Hezbolah. Američka vlada sastavila je plan koji se temeljio na razmjeni ljudi za oružje.¹⁹ U toj situaciji Izrael se ponudio kao posrednik ili svojevrsni asistent koji će pomoći u toj razmjeni.

Na temelju tih reakcija može se pretpostaviti kako su prve godine nakon revolucije u Iranu bile velika nepoznanica za Izrael. Nitko nije mogao pretpostaviti da će se ta vlast zadržati na sceni gotovo polovicu stoljeća, što potvrđuje i Takeyh (2009: 49-50):

„U još jednom od brojnih paradoksa Bliskog istoka, čak ni pojava oštre anticionističke revolucije u Iranu nije uspjela razuvjeriti Izraelce u vrijednosti doktrine periferije. Doživljavajući Homeinijevu fazu kao anomalno razdoblje u iranskoj povijesti, mnogi u Izraelu su osjećali da će ostarjeli mula u dogledno vrijeme nestati sa scene i da će se perzijski nacionalizam ponovno reafirmirati. Tako bi Izrael putem prodaje oružja održavao kontakt s iranskom vojskom.“

¹⁹ Danas je taj plan poznat kao Iran-Contra afera koja je prouzročila nevjerojatnu reputacijsku štetu američkoj vladi (Takeyh, 2009: 46), a rezultat te akcije najbolje se može opisati kao američka naivnost.

Tako je i bilo. Izrael je 1985. godine više puta Iranu dostavljao oružje što ga je dobio od Sjedinjenih Država koje su se nadale oslobađanju taoca.²⁰ Iz toga se može iščitati kako je unatoč izrazito neprijateljskoj javnoj politici, Iran ipak bio voljan na određenu suradnju s „Malim i Velikim Sotonom“ te nije bio spreman postati mučenikom kakvim se predstavljao. Izrael je također bio voljan na određeni vid suradnje i nastavak postupanja u skladu s doktrinom periferije jer nije vjerovao kako se islamska revolucionarna vlast nakon smrti Homeinija može održati.

5.4 Libanon

Puno veću važnost za odnos Irana i Izraela od Iračko-iranskog rata imao je sukob u Libanonu. Libanon je zemlja s kojom Izrael graniči na sjeveru, a od 1958. godine predstavlja određenu prijetnju zbog vlastite političke nestabilnosti koja se prije svega očitovala u prisutnosti palestinskih i sirijskih snaga u toj zemlji. Godine 1982. dolazi do vrhunca napetosti i nestabilnosti, kad je Izrael izvršio invaziju na Libanon. Ta je invazija bitno odredila političku situaciju u toj zemlji te izvršila snažan utjecaj i na odnose Izraela i Irana, što se najviše očitovalo u stvaranju Hezbolaha.

Ta je „stranka“ imala, i još ima, veoma važnu ulogu u odnosima Izraela i Irana. „Hezbollah“ (arap. Božja stranka) nastao je 1982. godine kao konspirativna politička skupina pod neposrednim utjecajem Islamske revolucije u Iranu 1979. godine i izraelske invazije na Libanon 1982. godine, koja je Siriju potaknula da Iranu dopusti uvježbavanje, naoružavanje i organiziranje nove skupine koja bi se borila protiv Izraela, sve do njegova uništenja i oslobađanja Palestine (Kasapović, 2016: 233).

Znatna iranska financijska pomoć i potpora u obuci omogućila je Hezbolahu da se proširi iz svoje baze u dolini Bekaa u istočnom Libanonu na južna predgrađa Bejruta i u okupirane šijitske brdske gradove na jugu. Napadi na Izraelske obrambene snage (IDF) i američke vojne i diplomatske mete omogućili su Hezbolahu da se prikažu kao vođe otpora stranoj vojnoj okupaciji, a njihove društvene i dobrotvorne aktivnosti u šijitskim zajednicama osigurale su potporu u narodu (Addis i Blanchard, 2011: 8-9).

²⁰ Važno je naglasiti kako su tek tri taoca bila oslobođena kao rezultat tih razmjena (Douville, 2012: 90).

Hezbollah je ostao loše organiziran i uglavnom tajanstven do 1985. godine, kada je izdao manifest u kojem je opisao svoju militantnu, vjerski konzervativnu i antiimperijalističku platformu. Dokument je služio kao jedna od definirajućih ideoloških smjernica pokreta do studenoga 2009. godine, kada je glavni tajnik Hezbollaha Hasan Nasrallah objavio novi politički manifest. Ponavljajući ideologiju iranskoga vrhovnog vođe ajatolaha Ruholaha Homeinija, Hezbollahov manifest iz 1985. godine identificirao je Sjedinjene Države i Sovjetski Savez kao glavne neprijatelje islama i pozivao na „brisanje“ Izraela (Addis i Blanchard, 2011: 8). Sukob Hezbollaha i Izraela bio je obilježenog nizom sukoba i povremenih ratova. Ukorišten u povijesnim, političkim i ideološkim čimbenicima, imao je dalekosežne posljedice.

Odnos Irana i Hezbollaha je, kao što se može i pretpostaviti, poprilično slojevit. Karakterizira ga ideološka usklađenost, strateška suradnja i uzajamna podrška. Iran je odigrao ključnu ulogu u formiranju i evoluciji Hezbollaha, a dvije su strane održale blisko partnerstvo koje je imalo važne posljedice na regionalnu i globalnu dinamiku. Iran je odigrao ključnu ulogu u osnivanju Hezbollaha nakon izraelske invazije na Libanon 1982. godine. Iranska vlada, pod vodstvom ajatolaha Ruholaha Homeinija, vidjela je priliku za izvoz vlastite revolucionarne ideologije i podupiranje istomišljeničke skupine izvan svojih granica. Iran je pružio financijsku, logističku i ideološku podršku kako bi pomogao Hezbollahu da se pojavi kao šijitski pokret otpora protiv izraelske okupacije u južnom Libanonu (Takeyh, 2009: 47-48, 71-73). Iran i Hezbollah dijele upravo tu zajedničku ideologiju koja naglašava otpor Zapadu i Izraelu na Bliskom istoku. Ta ideološka usklađenost poslužila je kao snažan temelj za njihovu suradnju, pri čemu se obje strane smatraju zagovornicima potlačenih i braniteljima islamskih vrijednosti. No iranska potpora Hezbollahu nadilazi ideologiju i uključuje i vojnu pomoć. Iran je osigurao obuku, oružje i financiranje Hezbollaha (Takeyh, 2009: 47-48) (Arjomand, 2009: 193), omogućivši joj političkoj organizaciji važno mjesto u Libanonu. Ta vojna potpora transformirala je Hezbollah u sposobnu borbenu silu i prijetnju Izraelu.

Odnos Irana i Hezbollaha daleko nadilazi puku simboliku. Obje strane usko su surađivale u donošenju strateških odluka, posebice u suprotstavljanju izraelskom utjecaju i dominaciji na Bliskom istoku. Uključivanje Hezbollaha u sukobe kao što je Libanonski

rat 2006. godine i njegovo sudjelovanje u sirijskom građanskom ratu, u skladu je s regionalnim interesima i ciljevima Irana u odnosu na Izrael. Ti ciljevi su ojačavanje izraelskih protivnika te povećanje utjecaja istih kako bi se oslabio Izrael koji je prisiljen trošiti resurse prilikom indirektnih sukoba ili, kao što je bio slučaj u Libanonu, trošiti resurse kroz direktne oružane sukobe. Aktivnosti i uspjesi te organizacije omogućili su Iranu projiciranje političke moći i proširivanje dosega diljem Bliskog istoka.

Iran i Hezbolah višestruko su povezani i ideološki srodni, a strateška koordinacija i zajednički ciljevi čine temelj njihova partnerstva. Taj odnos duboko je utjecao na obje strane i pridonio oblikovanju složene geopolitičke dinamike Bliskog istoka, posebice u pogledu Izraela. Iranu više nije toliko bitna gospodarska dobit koja se ostvarivala suradnjom s Izraelom ili ona koja bi se mogla ostvariti ako dođe do prestanka sukoba. U središtu njihova interesa sada su ideološka i vjerska pitanja s kojima nema kompromisa.

5.5 Hamas

Hamas u povelji iz 1988. godine sebe proglašava palestinskim ogrankom Muslimanskog bratstva (Hamas Covenant, 1988). Međutim, od početka je ta palestinska vojno-politička organizacija prilično odvojena od njih, a i dojmama smo da se ime Hamas čuje češće od onoga Muslimanskog bratstva. No što je zapravo Hamas? Ime im je pokrata od naziva Islamski pokret otpora. Riječ je o militantnom palestinskom nacionalističkom i islamističkom pokretu koji djeluje na Zapadnoj obali i u pojasu Gaze (Ziad, 1993: 5, 10), posvećenom uspostavi nezavisne islamske države u povijesnoj Palestini. To ih je od osnutka činilo idealnim suradnikom Irana u sukobu s Izraelom i ta se suradnja ostvarila u nevjerojatnim razmjerima. Takeyh (2009: 170) navodi kako Hezbolah neće biti jedini iranski instrument terora, budući da je Islamska Republika uspostavila bliske veze s Hamasom i Palestinskim islamskim džihadom. Dodatno, Takeyh (2009: 170) kaže kako se mora naglasiti kako su te skupine imale vlastite motive za napad na Izrael i da nisu bili povodljivi agenti mula. Zajednička odlučnost u opstruiranju mirovnih procesa spojila je Iran i militantne islamiste, jer su svi oni uvidjeli da bi integracija Izraela u regiju bila protivna njihovim interesima.

No što još povezuje Hamas i Iran? Prije svega, vjera. Iako je Hamas sunitska organizacija, iz njezine povelje mogu se izvući neke poveznice s iranskim Ustavom. Članak 1. povelje počinje riječima: „Program pokreta je islam. Iz njega crpi svoje ideje, načine razmišljanja i razumijevanja svemira, života i čovjeka. Pribjegava joj za prosudbu u svim svojim postupcima i nadahnjuje se njome za vodstvo svojih koraka“ (Hamas Covenant, 1988). Statut počiva na vjeri u istoga Boga na kojem počiva i Ustav Islamske Republike Iran. Nadalje, Izrael i za Iran i za Hamas predstavlja najveće zlo koje treba odstraniti pod svaku cijenu. U nastojanju odstranjivanja, Hamas poziva arapske zemlje za pomoć. To je vidljivo iz povelje, gdje u članku 28. piše: „Arapske zemlje koje okružuju Izrael traže se da otvore svoje granice pred borcima arapskih i islamskih naroda kako bi mogle konsolidirati svoje napore s onima svoje muslimanske braće u Palestini“ (Hamas Covenant, 1988). Iran nije arapska zemlja, ali svejedno odgovara na poziv „muslimanske braće“.

Kao i u slučaju Hezbolaha, Iran je financijski podupirao tu organizaciju i pritom to nije skrivao. Ministar vanjskih poslova otvoreno je i javno govorio o tome kako je Iran glavni podržavatelj Hamasa i Hezbolaha, i njihove borbe protiv Izraela (Takeyh, 2009: 175). Osim u novcu, pomoć je dolazila i u naoružanju i u obuci ljudstva. Sve to rezultiralo je terorističkim napadima u Izraelu te izraelskim odmazdama prema Hamasu, u kojem su nerijetko žrtve bile i palestinski civili. Iz odnosa Iran – Hamas te Hamas – Izrael, vidljiv je veliki utjecaj iranske politike na Izrael. Iako je bilo određenih naznaka da će napeti odnosi popustiti, primjerice kada su iranske vlasti 2002. godine izjavile kako će podržati mirovne prijedloge, to se nije dogodilo. Ne samo da se nije dogodilo, nego je u međuvremenu došlo do pogoršanja odnosa (Arjomand, 2009: 142). Činjenica kako zapad osuđuje suradnju Irana i Hamasa i kako ta suradnja pridonosi sankcijama i izolaciji Irana, dovodi nas do zaključka kako se odnos Irana i Izrael može prikazati kvalitativnim argumentima. Nema kompromisa koji bi potencijalno donijeli bolju ekonomsku poziciju za Iran, primjerice u vidu ukidanja sankcija i otvaranja zapadnim tržištima. Cilj je konačno uništenje Izraela, te se koriste sva sredstva za postizanje tog cilja.

6. Zaključak

U uvodu ovoga rada postavljeno je sljedeće istraživačko pitanje: „Kako su se odnosi Izraela i Irana razvijali prije i nakon Islamske revolucije u Iranu 1979. godine i koji su čimbenici utjecali na promjene tih odnosa?“ S time u vezi, postavljena je i sljedeća teza: izraelsko-iranski odnosi prije revolucije temeljili su se na kvantitativnim, a nakon revolucije na kvalitativnim argumentima. Provedeno istraživanje potvrđuje postavljenu tezu, odnosno njezin prvi dio koji se tiče tvrdnje da su se odnosi prije Islamske revolucije 1979. godine temeljili na kvantitativnim argumentima. Da bismo bili sigurni kako smo ispravno došli do takvog zaključka, trebamo proći kroz ono što je u ovom radu napravljeno te objasniti kako smo došli do tog zaključka. U pokušaju analize odnosa Irana i Izraela prije revolucije, u radu se detaljnije istražuje diplomatsku, vojnu i ekonomsku suradnju tih dviju zemalja. Dodatno je analizirana i regionalna politika te zajednički geopolitički interesi Izraela i Irana. Istraživanje diplomatske suradnje pokazalo je kako se njihova suradnja temeljila na kvantitativnim argumentima. Dokaz za to je doktrina periferije koju je Izrael implementirao u svoje političko djelovanje. Navedena doktrina omogućila je Izraelu i Iranu uspostavljanje suradnje, unatoč vjerskim i ideološkim razlikama. Obje su strane tom suradnjom ostvarile vrlo konkretnu korist. Izrael je trebao saveznika koji će mu pomoći da opstane kao nova država, a Iran je tom suradnjom dobio veću i važniju ulogu u regionalnoj politici te određene simpatije onih država koje su podržavale Izrael u arapsko-izraelskom sukobu.

Nakon istraživanja diplomatskih odnosa, u radu se analizira vojnu i ekonomsku suradnju Izraela i Irana. Pokazalo se kako je „šahovo doba“ bilo poprilično zanimljivo razdoblje jer su tijekom njega Izrael i Iran znatno osnažili trgovanje oružjem i još više razvili postojeće sustave naoružanja. To se ogleda kroz operaciju „Cvijet“ koja predstavlja jedan od nekoliko *Arms for Oil* ugovora između Izraela i Irana. Važan događaj tog razdoblja bila je i izgradnja naftovoda od Akapskog zaljeva do Sredozemlja. Iako je projekt bio spor, a dogovor trajao izuzetno dugo, izgradnja zajedničkog naftovoda savršen je primjer kvantitativnih argumenata. Izrael i Iran odabrali su ekonomsku korist i dali joj prednost u odnosu na druge zapreke (od kojih je najveća bila sukob Izraela i arapskih zemalja).

Konačna potvrda kvantitativnih argumenata u izraelsko-iranskim odnosima dobivena je analizom regionalne politike i zajedničkih geopolitičkih interesa. Iran i Izrael dodatno su se zbližili prilikom jačanja ideologije panarapskog nacionalizma koju je predvodio egipatski vođa Gamal Abdel Naser. Uvidjevši opasnost od navedene ideologije te osjetivši strah od mogućih posljedica ako se ta ideologija razmaše, Izrael i Iran se zbližavaju u političkom smislu, čime je još jednom dokazano kako su obje zemlje ostavile razlike po strani i odlučile da su koristi zajedničke suradnje važnije od vjerskih i ideoloških razlika. Naravno, okolnosti te suradnje nisu uvijek bile savršene. Upravo suprotno, Izrael i Iran neprestano su se sukobljavali, što je odraz geopolitičke stvarnosti tog vremena. No upravo to i potvrđuje kako je njihov odnos počivao na kvantitativnim političkim argumentima.

U drugom dijelu teze pokazuje se kako su se odnosi Irana i Izraela nakon revolucije temeljili na kvalitativnim argumentima. Taj dio teze tek je djelomice potvrđen. U tu svrhu analiziran je utjecaj revolucije u Iranu 1979. godine na odnos Irana i Izraela. U radu smo se fokusirali na pitanje zašto su se uopće Iran i Izrael smatrali suparnicima. Analizirali su se čimbenici koji ukazuju kako oni to zapravo ne bi trebali biti, ni po geografskim, vojnim ili ekonomskim, a ni po vjerskim obilježjima. Detaljnije su istraženi politički lik i djelo ajatolaha Ruholaha Homeinija i načelo *velājat-e fakih* koje je ajatolah implementirao u Iranu. Načelo predstavlja prenošenje cjelokupne političke i vjerske vlasti na „nadahnutog pravnika“ odnosno vrhovnog vođu, to jest na Homeinija. Osim toga, prema tom načelu vjerska je zajednica jedina legitimna politička vlast za vrijeme okultacije Dvanaestog imama. Unutar tog koncepta politika Irana je Božja politika, a odnos prema Izraelu je izražavanje Božje volje. S obzirom na to da Božja volja nije podložna kompromisu, to načelo upućuje na tezu kako odnosi Irana i Izraela nakon revolucije počivaju na kvalitativnim argumentima.

U radu se nadalje opisuju tri primjera izraelsko-iranskih odnosa nakon revolucije. To su Iračko-iranski rat, Libanon i Hamas. Dva potonja primjera pokazuju kako je Iran djelovao na Izrael podržavanjem tih dviju organizacija. Iskoristio je svoje resurse kako bi obučavao i naoružavao izraelske protivnike jer se službena politika Irana nakon revolucije temelji na tvrdnji i nastojanjima da Izrael, „Mali Sotona“, mora nestati s lica

zemlje. U tome nema kompromisa, nema odstupanja, što je pokazano suradnjom s Hezbolahom i Hamasom. Teza je djelomice potvrđena temeljem činjenice da je tijekom Iračko-iranskog rata ipak došlo do nekih oblika suradnje. Izrael je kao posrednik Iranu dostavljao američko naoružanje, unatoč političkom određenju Irana. Bez obzira na to određenje, obje su zemlje bile spremne na manji kompromis. Iran je na njega bio spreman zato što je bio u teškom i krvavom ratu s Irakom, a Izrael zato što se nadao skorom padu iranskog režima i boljoj suradnji s nekim novim režimom u budućnosti. Slijedom navedenog, ne može se dokazati kako su se izraelsko-iranski odnosi nakon revolucije temeljili isključivo na kvalitativnim političkim argumentima.

Sugovornik čijim sam razmišljanjima i riječima započeo ovaj rad, na moje pitanje „Što mislite o Izraelu?“, odgovorio je sljedeće: „Ljut sam, ne mogu vjerovati da netko podržava Izrael nakon svega što se događa u Palestini.“ Na pitanje o današnjoj vlasti u Iranu i njezinoj dugovječnosti „Mislite li da će ova vlast dočekati stotu obljetnicu?“, rekao je: „Neće, sigurno neće! Nekada, u skorije vrijeme, ova vlast će pasti. Ne znam koliko pratite politiku Irana, ali sin Mohamada Pahlavija ima sve više pobornika u Iranu.“ Na postavljeno pitanje „Priželjkujete li povratak šaha?“, sugovornikove su riječi: „Da, želim povratak šaha. Mi smo ponosni na našu povijest i želimo opet biti važni. Ova vlast je uništila ekonomiju i uništava živote svojih stanovnika.“ Jedno od posljednjih pitanja glasilo je: „Kako komentirate činjenicu da Vrhovni vođa u javnosti uvijek nosi tradicionalnu palestinsku maramu?“, a njegov je odgovor bio: „Nije me briga! Nije me briga za išta što ova vlast radi.“

Nakon dvosatnog razgovora moglo se zaključiti da se Iranski sugovornik poglavito vodi kvantitativnim argumentima. Zanima ga isključivo ekonomska dobit za iranski narod, a odnosi njegove države s ostatkom svijeta općenito ga ne zanimaju. Najvažnije mu je da politika proizvede opipljivu korist iranskom narodu i državi u cjelini. No kad je u pitanju Izrael, doima se da je njegovo razmišljanje nešto drukčije i da postoji mješavina „kvantitativnog“ i „kvalitativnog“ shvaćanja političke stvarnosti, pa čak i da „kvalitativno“ nadjačava „kvantitativno“. Pitanje koje se iz istraživanja i ovoga razgovora nameće je: u kojoj je mjeri revolucionarni Iran u shvaćanju Izraela oblikovao i onaj dio

populacije koji se s pravcem u kojem iranski režim politički i gospodarski vodi državu ne slaže? Je li realistično očekivati da bi Iran oslobođen od islamističkog režima u odnosima prema Izraelu postao pragmatičan i vratio se na načela iz doba vladavine šaha, ili bi se u tom aspektu nastavio ideološki kontinuitet stvoren u vrijeme Islamske revolucije?

Literatura

- Addis, Casey L. i Blanchard, Christopher M. (2011) *Hezbollah: Background and Issues for Congress*. CRS Report for Congress.
- Alpher, Yossi (2015) *Periphery: Israel's search for Middle East allies*. Lanham, Boulder, New York, London: Rowman & Littlefield.
- Amanat, Abbas (2017) *Iran: A Modern History*. New Haven i London: Yale University Press.
- Arjomand, Saïd Amir (2009) *After Khomeini: Iran Under His Successors*. Oxford: Oxford University Press.
- Bialer, Uri (2007) Fuel Bridge across the Middle East – Israel, Iran, and the Eilat-Ashkelon Oil Pipeline. *Israel Studies* 12(3): 29-67.
- Cohen, Mark (2021) Islamic Attitudes and Policies. U: Lieberman, Phillip I. (ur) *The Cambridge History of Judaism. Jews in the Medieval Islamic World* (str. 99-124). Cambridge: Cambridge University Press.
- Dawisha, Adeed (2016) *Arab Nationalism in the Twentieth Century: From Triumph to Despair*. New Jersey: Princeton University Press.
- Douville, Alex (2012) The Iran-Contra Affair. U: Weitz, Richard (ur) *Case studies working group report. Volume II*. (str. 87-147). Strategic Studies Institute, US Army War College.
- Farhang, Mansour (1989) The Iran-Israel Connection. *Arab Studies Quarterly* 11(1): 85-98.
- Hamas Covenant (1988) *The Covenant of the Islamic Resistance Movement*.
- Havel, Boris (2013) *Arapsko-izraelski sukob: religija, politika i povijest svete zemlje*. Zagreb: Naklada Ljevak.

- Havel, Boris i Kasapović, Mirjana (2016) Napomene o transkripciji i transliteraciji. U: Kasapović, Mirjana (ur) *Bliski istok: politika i povijest*. Zagreb: Fakultet političkih znanosti.
- Hrvatska enciklopedija (2021a) *Ulema*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža. <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=63085>. Pristupljeno 11. kolovoza 2023.
- Hrvatska enciklopedija (2021b) *Medresa*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža. <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=39784>. Pristupljeno 11. kolovoza 2023.
- Kasapović, Mirjana (2016) Palestina. U: Kasapović, Mirjana (ur) *Bliski istok: politika i povijest*. Zagreb: Fakultet političkih znanosti.
- Kaye, Dalia Dassa i dr. (2011) *Israel and Iran: A Dangerous Rivalry*. RAND Corporation: National Defense Research Institute.
- Levy-Rubin, Milka (2018) The pact of Umar. U: Thomas, David (ur) *Routledge Handbook on Christian-Muslim Relations* (str. 80-89). London i New York: Taylor & Francis Group.
- Nuclear Threat Initiative (NTI) (2017) Country Profiles: Iran Missile Overview. Research Library. <https://www.nti.org/analysis/articles/iran-missile/>. Pristupljeno 29. srpnja 2023.
- Obućina, Vedran (2017) *Politički sustav Islamske Republike Iran*. Zagreb: Fakultet političkih znanosti.
- Parsi, Trita (2007) *Treacherous Alliance: The Secret Dealings of Israel, Iran, and the United States*. New Haven & London: Yale University Press.
- Picula, Boško (2016) Irak. U: Kasapović, Mirjana (ur) *Bliski istok: politika i povijest*. Zagreb: Fakultet političkih znanosti.

- Sachs, Natan (2019) Iran's revolution, 40 years on: Israel's reverse periphery doctrine. <https://www.brookings.edu/articles/irans-revolution-40-years-on-israels-reverse-periphery-doctrine/>. Pristupljeno 30. srpnja 2023.
- Takeyh, Ray (2009) *Guardians of the Revolution: Iran and the World in the Age of the Ayatollahs*. Oxford New York: Oxford University Press.
- The Times of Israel (2017) Former Israel-Iran oil company to continue operating in secret. <https://www.timesofisrael.com/former-israel-iran-oil-company-to-continue-operating-in-secret/> Pristupljeno 26. srpnja 2023.
- Thomas, David (2018) Christians under Muslim rule, 650–1200: Christians in the Muslim Arab world. U: Thomas, David (ur) *Routledge Handbook on Christian-Muslim Relations* (str. 69-74). London i New York: Taylor & Francis Group.
- Van der Krogt, Christopher J. (2018) Christians under the Fāṭimids, Ayyūbids and Mamlūks. U: Thomas, David (ur) *Routledge Handbook on Christian-Muslim Relations* (str. 158-167). London i New York: Taylor & Francis Group.
- Ziad, Abu Amr (1993) Hamas: A Historical and Political Background. *Journal of Palestine Studies* 22(4): 5-19.
- Žirovčić, Dubravko (2009) Bliskoistočna nuklearna enigma. *Međunarodne studije* 9(4): str. 90-103.

Sažetak

U ovom radu bavimo se analizom odnosa Izraela i Irana prije i nakon Islamske revolucije 1979. godine. Analiza se vršila prvenstveno kako bi se odgovorilo na istraživačko pitanje: kako su se odnosi dviju zemalja odvijali prije i nakon revolucije te koji su čimbenici utjecali na navedeni odnos? Kroz ovaj rad pokušala se potvrditi teza da su odnosi prije revolucije bili zasnovani na kvantitativnim, a nakon revolucije na kvalitativnim argumentima. Istraživanje u sklopu ovog rada provedeno je kvalitativnom metodom, prije svega pregledom dosad objavljene literature. Istraživanjem je potvrđeno kako su se odnosi dviju zemalja prije Islamske revolucije 1979. godine temeljili na kvantitativnim argumentima, a teza kako su se odnosi nakon revolucije temeljili na kvalitativnim argumentima tek je djelomice potvrđena. Kroz ovaj rad, u čijem je fokusu bila usporedba dvaju razdoblja (prije i nakon revolucije), donosi se novi uvid u odnose Izraela i Irana, osobito dragocjen zato što su izvori i rasprave o toj temi na hrvatskom jeziku oskudni.

Ključne riječi: Izrael, Iran, Islamska revolucija, međunarodni odnosi, kvantitativni argumenti, kvalitativni argumenti

Abstract

In this paper, we deal with the analysis of the relations between Israel and Iran before and after the Islamic Revolution of 1979. The analysis was carried out primarily in order to answer the research question: how did the relations between the two countries develop before and after the revolution and what factors influenced said relations? Through this work, an attempt was made to confirm the thesis that relations before the revolution were based on quantitative arguments, and after the revolution on qualitative arguments. The research as part of this paper was carried out using a qualitative method, primarily by reviewing the literature published so far. The research confirmed that the relations between the two countries before the Islamic Revolution in 1979 were based on quantitative arguments, and the thesis that relations after the revolution were based on qualitative arguments was only partially confirmed. Through this work, the focus of which was a comparison of two periods (before and after the revolution), a new insight into the relations between Israel and Iran is brought, especially valuable because the sources and discussions on this topic in the Croatian language are scarce.

Keywords: Israel, Iran, Islamic Revolution, International Relations, Quantitative Arguments, Qualitative Arguments